

«РОСІЙСЬКИЙ ВЕКТОР» МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ТАК ЗВАНОЇ «ДНР» ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ФАКТОР У ПРОЦЕСІ БЕЗПЕЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

“RUSSIAN VECTOR” OF THE YOUTH POLITICS OF THE SO-CALLED DONETSK PEOPLE’S REPUBLIC AS A DESTRUCTIVE FACTOR IN THE PROCESS OF SECURE REINTEGRATION

Малик І.Р.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародної інформації

Національного університету «Львівська політехніка»

Поява цього дослідження зумовлена політичною ситуацією у сучасній Україні та тими викликами, які виникли з огляду на втрату територіальної цілісності внаслідок російської агресії. Українські та європейські політики протягом останніх років пробують віднайти формулу, за якою стало б реально повернення окупованих Росією територій Донбасу, й от уже близько року в українському інформаційному просторі «поселилася» ідея «безпечної реінтеграції», основну тезу якої сформувала співавтор цієї ідеї та співрозробниця «Позиційного документу щодо інституційного забезпечення політики безпечної реінтеграції на Сході України»: «Ми маємо чути їх, вони мають чути нас». Тож об'єктом дослідження виступив не сам базовий документ, а інформаційний простір та інформаційна політика окупованих територій Донбасу; предметом дослідження – молодіжна політика так званої «ДНР» як маркер суспільно-політичних процесів у квазі-республіці. Про готовність української сторони до процесу «безпечної реінтеграції» говорять політики та журналісти, громадські діячі та лідери думок. Чи може цей процес сьогодні бути двостороннім? Яка позиція людей і влади «іншої сторони»?

Дослідження інформаційного простору окупованої частини Донецької області було проведено через виокремлення маркерів молодіжної політики так званої «ДНР». Для цього було: 1) проаналізовано та систематизовано нормативні документи, програми та заходи щодо патріотичного виховання та молодіжної політики у так званій «ДНР» (подано у вигляді таблиці); 2) методом систематизації контенту сайту «Міністерства молоді, спорту та туризму ДНР» окреслено діяльність «Російського центру ДНР» і проаналізовано запропоновану Центром Доктрину «Російський Донбас»; 3) проведено аналіз відеоконтенту, що відображає діяльність так званого голови «ДНР» Д. Пушиліна та встановлено пріоритетні напрями його інформаційної політики (систематизовано за допомогою графічного методу).

Встановлено, що інформаційний простір окупованих територій Донецької області повністю відповідає спрямуванню «російський вектор». Це підтверджено у доктрині «Російський Донбас», у відеоконтенті Д. Пушиліна й у нормативних документах, програмах і заходах, якими регламентуються патріотичне виховання та молодіжна політика у так званій «ДНР».

Ключові слова: молодіжна політика, безпечна реінтеграція, Доктрина «Російський Донбас».

The conduction of this research was stipulated by the political situation in modern Ukraine and challenges, which have risen due to the loss of territorial integrity and threats to the state sovereignty. In recent years, Ukrainian and European politicians have made efforts to find the formula, which would make returning territories of Donbas, occupied by Russia, real. Approximately a year ago the idea of “secure reintegration” arose in the Ukrainian informational space. Its main idea was formulated by the co-author of this idea and co-developer of the “Position document concerning institutional ensuring of the secure reintegration policy in the East of Ukraine” – “We should hear them; they should hear us”. Thus, the object of the research was not the basic document, but informational space and informational policy of the occupied territories of Donbas, the subject of the research – youth politics of the so-called Donetsk People’s republic as a marker of social and political processes in quasi-republic. Politicians, journalists, public leaders, and people of influence talk about the preparedness of the Ukrainian side to the process of “secure reintegration”. Can this process be bilateral at the present day? What is the position of people and authorities of “the other side”?

The study of the informational space of the occupied part of the Donetsk region was conducted by distinguishing the markers of youth politics of the so-called Donetsk People’s Republic. For this: 1) regulatory documents, programs, and activities concerning patriotic education and youth politics in the so-called Donetsk People’s Republic were analysed and systematized (presented in the table form); 2) activity of the “Russian Centre of Donetsk People’s Republic” was distinguished and Doctrine “Russian Donbas” offered by the Centre was analysed using the method of systematization of the content of the website of the “Ministry of youth, sport and tourism of Donetsk People’s Republic; 3) analysis of the video content reflecting the activity of the so-called head of the Donetsk People’s Republic D. Pushylin was conducted, and the priority directions of his informational polity were determined (systematized using the graphic method).

The informational space of occupied territories of the Donetsk region was found to fully correspond to the direction “Russian vector”. Confirmation of this was found in the Doctrine “Russian Donbas”, video content of D. Pushylin and regulatory documents, programs, and activities, which regulate patriotic education and youth politics in the so-called Donetsk People’s Republic.

Key words: youth politics, secure reintegration, Doctrine “Russian Donbas”.

Ми маємо чути їх, вони мають чути нас.

Юлія Тищенко,
співзасновниця Нацплатформи
«Діалог про мир та безпечну реінтеграцію»

Постановка проблеми. Те, що відбувається у середовищі молодіжної аудиторії – своєрідний маркер суспільних процесів, тобто те, наскільки молодь мобільна (від фізичного пересування до зміни сфер і напрямів діяльності), наскільки здатна мислити глобально, наскільки має доступ до відкритої та об'єктивної інформації, наскільки спроможна мислити аналітично та критично оцінювати інформаційні потоки – все це є своєрідними маркерами державної політики загалом і молодіжної політики зокрема. Молодь як цільова аудиторія є об'єктом впливу та посиленої уваги для держави, громадських і політичних організацій, релігійних структур різного гатунку, молодіжних структур (як формальних, так і неформальних – як от різноманітних груп широкого спектру спрямування у соціальних мережах). Таким чином, робота з молодіжною аудиторією – чи не найважливіший елемент у процесі державотворення, адже у процесі розбудови демократичного суспільства будуть педалюватися такі національні цінності, як патріотизм, національна гідність, державотворчі прагнення, історична пам'ять, змагання до єдності; громадянські – права і свободи, обов'язки, соціальна гармонія, повага до закону; особисті – риси характеру, поведінка, стиль приватного життя [1, с. 29]. Дуже важливо, щоб ці цінності пропагувалися та розвивалися у такому суспільстві паралельно, без пріоритетності одних над іншими. Це забезпечить органічний розвиток особистості, для якої особисті права та свободи настільки ж важливі, як і патріотизм і національна гідність, і навпаки. У разі небажання розбудовувати демократичні владні інститути молодь також покликана виконувати певну роль – роль флагамена, рушійної сили у забезпеченні формування своєрідної системи цінностей, де державні інтереси переважають особистісні, а права та свободи громадянина нівелюються перед державотворчими прагненнями. Важливість молодіжної аудиторії у таких процесах яскраво характеризує модель, що існувала в СРСР – як от молодіжна трансформація від жовтентя через піонерів до комсомольців – від «онуків» Леніна через «дітей» Леніна до «соратників» Леніна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітні дослідження сучасних політичних процесів у контексті заданої тематики стосуються викликів, що може містити безпечна реінтеграція. Про це писала Юлія Тищенко («Безпечна реінтеграція Донбасу: як знову навчитися довіряти один одному?»), Володимир Лупацій, політолог, співзасновник Національної платформи «Діалог

про мир та безпечну реінтеграцію» у статті «Що таке «безпечна реінтеграція» і чому це важливо для України» та колективного авторства «Позиційному документі щодо інституційного забезпечення політики безпечної реінтеграції на Сході України» (за заг. ред. В. Лупація, О. Саакяна, Ю. Тищенко). Першоджерелами для проведення дослідження стали сайти «Міністерства молоді, спорту та туризму Донецької Народної Республіки» та так званого голови «ДНР» Дениса Пушиліна, а також розроблена та представлена у січні 2021 р. Доктрина «Російський Донбас», яка не тільки не сприяє безпечній реінтеграції окупованих територій, але й суперечить основному постулату: «Ми маємо чути їх, вони мають чути нас».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо сам термін «безпечна реінтеграція» та його значення вже раніше обговорювалися у науковому та громадському середовищі України, то роль «іншої сторони» у цьому процесі не висвітлювалася, не аналізувалася на належному рівні та не обговорювалася, тож наше дослідження – насамперед про сутність молодіжної політики так званої «ДНР» на сучасному етапі та про те, наскільки вона рухається врозріз із реінтеграційними планами України щодо окупованих територій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз векторів спрямування молодіжної політики так званої «ДНР» задля співставлення їх із політикою «безпечної реінтеграції», запропонованою Україною.

Виклад основного матеріалу дослідження. 2014 рік, коли розпочалася російсько-українська війна – це такий собі умовний вододіл, після якого політичний, суспільний, економічний, гуманітарний (історичний, культурний) розвиток України й анексованих територій почав рухатися у протилежних напрямках. Для ворога надважливим є те, щоб ціннісна прірва лише збільшувалася, адже дитяча свідомість, яка за сім років окупації сформувалася певним чином, із певними стереотипами, установками та переконаннями та стала молодіжною, трансформувати (переформатувати, змінити) буде майже неможливо! Цей процес не лише не гальмується, а й за ініціативою квазі-влади окупованих територій Донбасу набирає нових обертів.

Запропонована українською стороною політика безпечної реінтеграції окупованих територій [2, с. 5–28], ймовірно, обговорюється та «гуляє» інформаційним простором України з певною метою, а саме: повернення окупованих територій Донбасу та винайдення формули максимальної ефективності та безболісності реінтеграційних процесів. Все ж, реінтеграція – це насамперед про людей, а не про території. Як і будь-яка непопулярна ідея, вона «закидалася» в обговорення задля моніторингу суспільної реакції, адже усі виклики

та загрози такого плану дій на поверхні – від необхідності значних фінансових вливань України у відбудову окупованих територій (про вивезені в Росію заводи ЗМІ зараз не згадують) до «людського фактору» – потрапляння тих, хто воював на боці ворога України, та тих, хто їх підтримував, спочатку у місцеву владу, а згодом – і у центральні органи української влади. Така собі «молода кров» для «п'ятої колони». За даними дослідження, яке у травні 2018 р. проводив Фонд «Демократичні ініціативи» та соціологічна служба Центру Разумкова за підтримки USAID, більшість населення (50%) вважало, що заради миру на Донбасі варто погоджуватися на компроміси, **але не на всі**. Майже 20% опитаних вважали, що мир має бути встановлений будь-якою ціною й Україна має йти на всі можливі компроміси. Близько 17% вважали, що мир можливий лише після перемоги однієї зі сторін. Найбільше прихильників компромісу на півдні та сході – 33% та 27% відповідно, а силового вирішення – на заході (24%) [3].

Зокрема, як сказано у «Позиційному документі щодо інституційного забезпечення політики безпечної реінтеграції на Сході України» (далі – Позиційний документ), «безпечна реінтеграція окремих районів Донецької та Луганської областей передбачає реалізацію державної політики, завдання якої – це залучення жителів окупованих територій Донецької та Луганської областей у громадянський, політичний процес, відновлення

довіри до інститутів влади, <...> ліквідація джерел інформаційного, громадянського протистояння...» [2, с. 5].

Проте складається враження, що модель безпечної реінтеграції – це не лише ініціатива української сторони, й уся відповідальність та її реалізація повністю належать Україні. Модель «Ми маємо чути їх, вони мають чути нас» [4] не працює у двосторонньому форматі, адже на територіях ТОТ ОРДЛО процвітають «російські нарративи», а «російський вектор» у інформаційній політиці квазі-держав пронизує усі сфери суспільного життя, тож і в цьому випадку молоді відводиться одна з головних ролей на теренах ТОТ ОРДЛО. Таким чином, доцільно, на думку автора, провести зріз спектру та напрямів діяльності «міністерства», що безпосередньо відповідає за реалізацію молодіжної політики на окупованих територіях Донбасу, шляхом аналізу офіційного сайту «Міністерства молоді, спорту та туризму Донецької Народної Республіки» (далі – «Міністерство ДНР»).

«Міністерство ДНР» на перше місце у своїх пріоритетах все-таки поставило молодь і роботу з нею, що свідчить і з самої назви міністерства. Важливість цієї суспільної групи також підтверджується окремою сторінкою-вкладом під назвою «Молодіжна політика та патріотичне виховання», де серед напрямів роботи вказується «Патріотичне виховання», «Здоровий спосіб життя»,

Рік прийняття документа / програми	Назва документа / програми / плану дій	Суть документа / програми / плану дій (із позиції т. зв. «Міністерства»)
2016 р.	Програма «Патріотичне виховання дітей і молоді Донецької Народної Республіки».	Захарченко своїм розпорядженням затвердив програму, котра містить ще і план заходів із реалізації цієї Програми на 2017–2018 рр. (нині недоступна на сайті)
22 червня 2016 р.	Наказ «Про проведення патріотичного заходу «Алея слави»	Захід проводиться з метою виховання у молоді почуття за історичне та бойове минуле Донбасу, поваги до традицій і культури країни.
22 червня 2016 р.	Наказ «Про проведення Республіканського конкурсу патріотичних відеороликів «Моє місто і його звільнення»	Серед завдань: створення циклу відеосюжетів, що відображають сучасну громадянську позицію молоді, котра базується на ідеї патріотизму; підвищення інтересу молоді до вивчення подій Великої Вітчизняної війни та періоду звільнення Донбасу від фашистських загарбників
22 червня 2015 р.	Концепція патріотичного виховання дітей і молоді, що навчається.	Актуальність концепції зумовлюється «необхідністю підготовки нового покоління до створення своєї Республіки, життя за нових повоєнних умов»
16 листопада 2015 р.	Координаційна рада з питань патріотичного виховання дітей і молоді Донецької Народної Республіки	Мета Ради – забезпечення узгодженості дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, військових частин, ЗМІ у вирішенні питань, пов'язаних із патріотичним вихованням молоді, допризовної підготовки і т. д.

[6]. На основі аналізу сайту «Міністерства молоді, спорту та туризму Донецької Народної Республіки» та рубрик: Молодіжна політика та патріотичне виховання – Документи http://минспорт.рус/document_patriotic.

«Підтримка творчої та обдарованої молоді», «Волонтерство» та «Міжнародні відносини». Кон-тент розділу «Патріотичне виховання» не зали-шає навіть найменшого простору для сумнівів, якої саме держави патріотів взялися формувати у так званій «ДНР», адже тут ідеться про спів-працю Донецька та Нижнього Новгороду в освітній сфері, про участь молоді у загальноросійському онлайн-марафоні, про переможців всеросійських змагань «Перегони героїв – 2020» [5]. І ні слова про співпрацю, не пов'язану з Росією, за межами Росії, не в інтересах Росії! Вся діяльність у рамках молодіжної політики виглядає так, ніби «ДНР» – давно уже одна з республік РФ.

Зокрема, патріотичне виховання та молодіжна політика регламентуються у так званій «ДНР» такими нормативними документами, програмами та заходами:

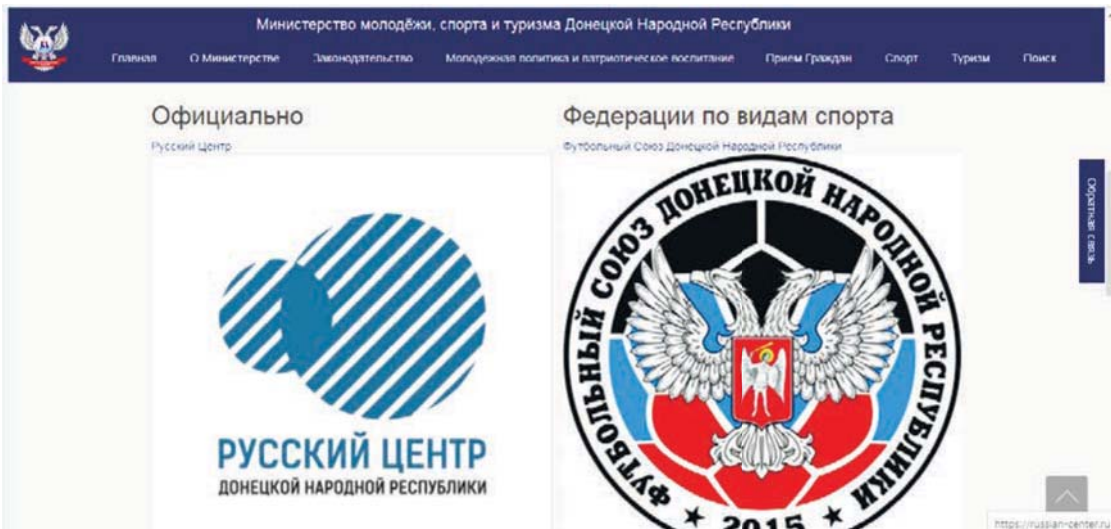
Щодо ідеології військово-патріотичного вихо-вання молоді як невід'ємної його складової час-тини, то вона чітко окреслена на головній сторінці сайту, де центральне місце займає реклама «Росій-ського центру Донецької народної республіки» (далі – «Російський центр»).

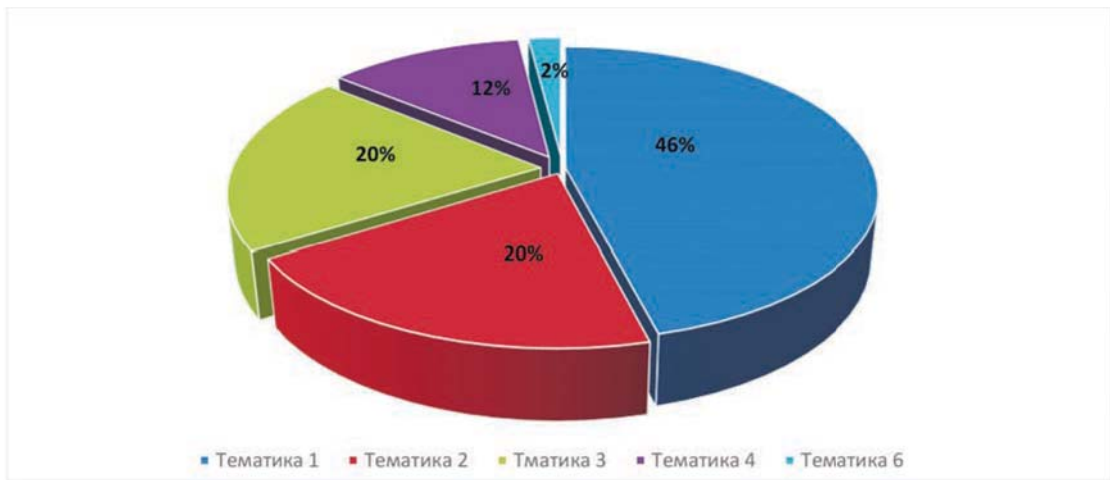
Діяльність «Російського центру» зосереджена на реалізації єдиної мети: максимальної, швидкої та якомога глибшої інтеграції так званої «ДНР» у російський простір – через інформаційний, економічний та освітній у політичний. Більшість оглядів подій із життя діяльності центру почина-ється зі слів: «За підтримки Російського Центру русисти Єнакієво отримали можливість осво-їти...», «За підтримки Російського Центру пред-ставники ДНР відвідали Москву для участі в...», «У Горлівці стартував освітньо-просвітницький проект «Російська історія в...», «Пряма трансля-ція дебатів по Доктрині «Російський Донбас» на базі московського клубу відбудеться...».

Саме запропонована доктрина «Російський Донбас» (далі – «Доктрина») [7], оприлюднена

у січні 2021 р., покликана стати базою, фундамен-том подальшого поглиблення інтеграційних про-цесів для «ДНР». Ця «Доктрина» – це, по-суті, переписана історія краю під російське тракту-вання історичних подій і явищ. Як вказують у своїй праці відомі українські дослідники у галузі історії (Ярослав Грицак, Кирило Галушко, Яна Прима-ченко та ін.), усі російські наративи слід називати «російською історичною пропагандою». «Вона не завжди суто «дезінформація», не завжди «фейкові новини», це значно більше і значно складніше. Вона використовує суміш фактів і вигадок, знань і маніпуляцій. У новому її вигляді – це спроба утвердити свій наратив і знецінити наратив опо-нента, за допомогою спрощених і однозначних тез, часто підкріплених сильними емоціями. Так Росія проводить «ре-візію історії» [8, с. 5].

Тож у розділі 1 (Доктрина «Русский Донбасс») «Актуальність формування Доктрини» гово-риться, що «народ Донбасу невід'ємно пов'язаний з історією Росії та її історичної частини – Новоро-сії – та триєдиного російського народу з моменту появи на території району слов'янського насе-лення у V–VII ст. до створення й утвердження ДНР і ЛНР у 2014 р.» [7, ст. 3]. У розділі «Ціль і завдання Доктрини» серед іншого вказано: необ-хідно «на основі поглибленого аналізу етапів ево-люції Донбасу засвідчити факт його історичної, духовно-культурної та соціально-економічної спільності з Росією; – вернути Донбас як суб'єкта у сферу російського історичного простору [7, с. 5]. Всі подальші віхи історичного розвитку краю див-ним чином збігаються із трактуванням історич-них подій і фактів у російських підручниках істо-рії. Тут і «Донбас в роки Великої Вітчизняної війни» (Другої світової не було?), і «Формування народу Донбасу як невід'ємної частини росій-ської нації в радянський період» (і це зовсім не про Голодомор, винищення української Слобо-жанщини та завезення на цю територію пролета-

ріату та колишніх ув'язнених із території Росії). Як квінтесенція всього переліченого – «Російська весна на Донбасі. Створення Донецької та Луганської народних республік» (тут ідеться і про інспірований заходом київський майдан, і про кривавий державний переворот, і про вибір перед російським народом України: або збройний спротив, або приниження, пограбування та знищення російської ідентичності).

Ще одним вагомим доказом «російського» вектору спрямованості інформаційної політики є наявність на сайті «Міністерства ДНР» контенту, що відображає діяльність т. зв. голови «ДНР» Дениса Пушиліна. За детального аналізу відео можна структурувати за сферами, пріоритетами та напрямками діяльності [9]. Було досліджено відеоконтент у проміжку від 25 жовтня 2020 до 26 березня 2021 рр. Усього відео, які висвітлюють діяльність Пушиліна за досліджуваній період, – 50. Умовно відеоконтент було поділено на п'ять тематичних груп і визначено частку кожної групи щодо загальної кількості відеозвітів його діяльності.

Відеоконтент, що відображає сфери та напрями діяльності Д. Пушиліна.

Тематика 1 – «Громадське життя жителів «ДНР» – 46%. Сюди були віднесені репортажі на кшталт: «Голова ДНР із робочим візитом відвідав Гловайськ», «Голова ДНР привітав переможців конкурсу «Людина року – 2020», «Голова ДНР провів нараду із проблем розвитку сфери освіти та науки».

Тематика 2 – «Україна – ворог» – 20%. Сюди були віднесені репортажі на зразок: «Голова ДНР назвав порушенням гуманітарного права обстріл населеного пункту Єленовка зі сторони України», «Ми з кожним роком віддаляємося», – Денис Пушилін про відносини між ДНР і Україною».

Тематика 3 – «Росія – друг, товариш і брат» – 20%. Сюди були віднесені репортажі «Голова ДНР взяв участь у заходах, присвячених сьомій річниці

об'єднання Криму з Росією», «Голова ДНР взяв участь у святкуванні до Дня Загальнокримського референдуму 2014 р.», «Голова ДНР взяв участь у прямому ефірі «Соловйов LIVE», «Голова ДНР пройшов другий етап вакцинації російською вакциною проти коронавірусу «Супутник V», «Голова ДНР взяв участь у відкритті інтеграційного форуму «Російський Донбас».

Тематика 4 – «Підтримка народної міліції та військовослужбовців» – 12%. Сюди віднесені репортажі «Голова ДНР передав державні нагороди сім'ям загиблих військовослужбовців», «Голова ДНР проінспектував проведення занять бойової підготовки підрозділів Народної міліції», «Голова ДНР зустрівся з бійцями 11-го окремого Єнакієвсько-Дунайського мотострілкового полку».

Тематика 5 – «Робота з молоддю» – 2%. Сюди були віднесені репортажі на кшталт «Голова «ДНР» зустрівся зі студентами старших курсів ДонНАСА», «Голова ДНР провів зустріч зі студентами Донецького національного медуніверситету ім. М. Горького».

Така тематична структуризація відеоконтенту доволі умовна, адже, скажімо, репортаж «Голова ДНР провів нараду із проблем розвитку сфери освіти та науки», віднесений згідно із назвою до тематики «Громадське життя жителів ДНР», а насправді стосується сертифікації дипломів так званої «ДНР» у РФ. Більшість репортажів стосовно повсякденних проблем місцевого населення – як от працевлаштування, проблем енергетика водопостачання, отримання житла – зводилися до пояснень причин усіх бід, якими є українська армія, фашисти, київська влада.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Тож, опираючись на дослідження інформаційного простору так званої «ДНР» загалом і молодіжної політики зокрема (аналізу сайту «Міністерства молоді, спорту та туризму Донецької Народної Республіки», діяльності «Російського центру Донецької Народної

Республіки», доктрини «Російський Донбас», відеоконтенту, що висвітлює діяльність Д. Пушиліна), можемо скласти відповідну цілісну картину. Пріоритетним у молодіжній політиці є так званий «російський вектор» розвитку (від співпраці з російськими ВНЗ у науковій сфері, акредитації дипломів до спільних молодіжних святкування Дня Перемоги 9 травня). Але вражає ще й інше: окрім «російського вектору», ніякої більше співпраці на

офіційному рівні не існує! Якщо «походити» сайтами квазі-держави, то складається спотворене враження про кількість держав на Земній кулі – їх лише чотири: Україна (країна-ворог, країна-агресор), Росія (друг, товариш, брат) і невизнані «ДНР» і «ЛНР». Як така політика зможе у майбутньому співвідноситися з політикою безпечної реінтеграції, запропонованою Україною? Питання залишається відкритим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Носенко Э.Л., Фролова Н.В. Трансформация ценностных ориентаций молодежи на современном этапе развития общества (Психологический аспект). Днепропетровск, 1999. 168 с.
2. Позиційний документ щодо інституційного забезпечення політики безпечної реінтеграції на Сході України / за заг. ред. В. Лупація, О. Саакяна, Ю. Тищенко. Київ : ФОП «Харченко В.О.», 2020. 28 с.
3. Чорнобай Г. Донбас і майбутнє. Як українці бачать повернення окупованих територій. *Український тиждень*. 25.07.2018. URL: <http://m.tyzhden.ua/publication/217324> (дата звернення: 01.04.2021)
4. Тищенко Юлія. Безпечна реінтеграція Донбасу: як знову навчитися довіряти один одному? *Українська правда*, 20.11.2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/11/20/7232508/> (дата звернення: 30.03.2021)
5. Молодежная политика и патриотическое воспитание. Направление работы. / *Министерство молодежи, спорта и туризма Донецкой Народной Республики*. Веб-сайт. URL: <http://минспорт.рус> (дата звернення: 31.03.2021)
6. Молодежная политика и патриотическое воспитание. Документы. / *Министерство молодежи, спорта и туризма Донецкой Народной Республики*. Веб-сайт. URL: http://минспорт.рус/document_patriotic (дата звернення: 31.03.2021)
7. Доктрина «Русский Донбасс» / *Министерство молодежи, спорта и туризма Донецкой Народной Республики*. Веб-сайт. URL: https://russian-center.ru/wp-content/uploads/2021/01/Doktrina_Russkii_Donbass.pdf (дата звернення: 31.03.2021)
8. Ревізія історії. Російська історична пропаганда та Україна / Я. Грицак та ін. Київ : К.І.С., 2019. 99 с. URL: https://internews.ua/storage/app/media/Re_vision_2019_ua.pdf (дата звернення: 31.03.2021)
9. Глава Донецкой Народной Республики Денис Пушилин. Видео. / *Министерство молодежи, спорта и туризма Донецкой Народной Республики*. Веб-сайт. URL: <https://denis-pushilin.ru> (дата звернення: 31.03.2021)